

КОМПЛІМЕНТ ЯК МОВЛЕННЄВИЙ АКТ ТА МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ (на матеріалі художніх творів XVII–XVIII століть)

Проаналізовано основні ознаки мовленнєвого акту (МА) та мовленнєвого жанру (МЖ) “комплімент” згідно з класифікаціями МА Дж. Остіна і Дж. Серля та “паспортом МЖ”, запропонованим Т. В. Шмельовою, на основі художніх творів XVII–XVIII століть.

Ключові слова: інтенція, комплімент, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, іллокуція, перлокуція, комунікативна ситуація.

У сучасній соціолінгвістиці зафіксовано значну кількість досліджень мовних явищ комунікативно-прагматичного та функціонального характеру. Особливу увагу вчених привертає проблема мовленнєвих жанрів, а також співвідношення понять мовленнєвого жанру і мовленнєвого акту, які залишаються недослідженими. Актуальність вивчення компліменту як мовленнєвого акту та мовленнєвого жанру зумовлена спрямованістю мовознавства на розгляд проблем комунікативної взаємодії мовців, скерованої на врегулювання міжособистісних стосунків, загальна прагматизація лінгвістики, відродження риторики і, звичайно, пошук базової одиниці мовленнєвої діяльності, комунікації в цілому.

Наше завдання полягатиме у виявленні комунікативно-прагматичних особливостей іллокутивного акту компліменту. Необхідно також проаналізувати прагмалінгвістичні ознаки компліменту, за якими його можна було б вважати мовленнєвим жанром. Для цього використано тематичні видання та художні твори французьких авторів XVII–XVIII століть. Ця стаття продовжує низку досліджень у галузі соціолінгвістики, зокрема вивчення компліменту у французькій мові на матеріалі художніх творів XVII–XX століть.

У російському мовознавстві проблемі вивчення теорії мовленнєвих жанрів присвятили свої праці М. М. Бахтін [1], який вважався її основоположником, Т. В. Шмельова, Н. Д. Арутюнова та інші. Значну увагу дослідженню цієї тематики приділив український науковець Ф. С. Бацевич [2]. Потрібно зауважити, що для розуміння комунікативної сутності мовленнєвої тактики компліменту велике значення мають праці О. С. Ісерс [3].

Комплімент – компонент сучасної комунікації, складова частина мовленнєвих актів, засіб налагодження відносин між співрозмовниками. Як зазначає Е. В. Мудрова, основна його функція полягає у тому, щоб встановити контакт і підтримати добрі стосунки [9, с.189]. Важлива також прагматична функція компліменту, яка спрямо-

вана на те, щоб змінити емоційний стан адресата, тобто справити на нього позитивне враження.

За словами Дж. Остіна, здійсненням мовленнєвого вчинку комплімент мовець виконує три дії: локутивний, іллокутивний та перлокутивний акти [2, с.170].

Для того, щоб простежити функціонування згаданих вище трьох складових мовленнєвого акту комплімент, розглянемо уривки з твору Мариво “Гра кохання і випадку”:

[Dorante] : – *Tu fais fort bien, Lisette, cette fierté-là te va à merveille, et quoiqu'elle me fasse mon procès, je suis pourtant bien aise de te la voir; je te l'ai souhaité d'abord que je t'ai vue, il te fallait encore cette grâce-là, et je me console d'y perdre, parce que tu y gagnes.*

[Silvia] : – *Mais en vérité, voilà un garçon qui me surprend malgré que j'en aie...* [7, с.42].

Ми підкреслили саме ті репліки, де, на нашу думку, найчіткіше виражена позитивна оцінка адресата. У даному висловлюванні (локуція) Дорант виражає захоплення гордістю Сільвії, намагаючись викликати прихильність дівчини до себе і виразити свої почуття до неї (іллокуція). Мовленнєвий задум (за Бахтіним) здійснився, а мовленнєвий акт компліменту в цій ситуації можна вважати вдалим, оскільки він справив на адресата позитивне враження – Сільвія приємно здивована почутими словами (перлокуція).

Згідно з класифікацією мовленнєвих актів Дж. Серля, іллокутивний акт комплімент найчастіше відносять до експресивів, які виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості [2, с.173]. Адже, говорячи комплімент, адресант передає свої почуття, позитивне ставлення до співрозмовника, а також має на меті викликати у того сприятливу емоційну реакцію.

Із твору Мольєра “Скупий”:

[Frosine] : – *Ah ! que vous lui plairez ! et que votre fraise à l'antique fera sur son esprit un effet admirable ! Mais surtout elle sera charmée de votre haut-de-chaussures attaché au pourpoint avec des aiguillettes . C'est pour la rendre folle de vous, et un amant aiguilleté sera pour elle un ragoût merveilleux.*

[Harpagon] : – *Certes, tu me ravis de me dire cela* [8, с.76–77].

У вищенаведеному уривку експресивність висловлювання досягнуто завдяки використанню таких лінгвістичних засобів: вигук (Ah!), інтенсифікатор (que), аксіологічні прикметники (admirable, merveilleux).

Отже, розглянуто *комплімент* як єдність трьох актів: локутивного (власне висловлювання), іллокутивного, суть якого полягає у вираженні позитивного інтенційного стану мовця, а також перлокутивного — як дію, що має на меті викликати в адресата сприятливу емоційну реакцію. Перлокутивні акти *компліменту* неуспішні, якщо їхня реалізація не викликає запланованих перлокутивних ефектів.

Зауважимо, що поруч із теорією мовленнєвих актів широкого розвитку набула теорія мовленнєвих жанрів, родоначальником якої вважають М. М. Бахтіна. Згідно з нею, мовленнєвий жанр визначають як “тематично, композиційно і стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвих актів, об’єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування” [2, с.160]. Останні три аспекти особливо важливі, адже, як зазначає М. М. Бахтін, кожна сфера застосування мови передбачає використання “своїх відносно усталених типів висловлювання” [1, с.238].

Послідовниця концепції М. М. Бахтіна Т. В. Шмельова запропонувала поняття “паспорту мовленнєвих жанрів”, в якому представлено основні ознаки, що характеризують мовленнєвий жанр як базову одиницю комунікації: комунікативну мету, концепції адресанта та адресата, подієвий зміст, комунікативне минуле і майбутнє, параметр мовного втілення [2, с.161].

Враховуючи вищенаведені складові “паспорту МЖ” Т. В. Шмельової, спробуємо проаналізувати комунікативну природу мовленнєвого жанру *компліменту*, а також виділити прагматичні ознаки, які вирізняють його серед інших мовленнєвих жанрів.

За комунікативною метою, яка є домінантною жанротворчою ознакою, *комплімент* належить до оцінних мовленнєвих жанрів, оскільки основним наміром адресанта вважають висловлення позитивного ставлення до співрозмовника [2, с.161]. При цьому мовець орієнтується на певні норми, за якими він експліцитно чи імпліцитно дає позитивну оцінку якостей адресата.

Із твору Маріво “Другий сюрприз кохання”:

[Lisette]: *Ah! çà, Madame* (звертання), *sérieusement, je vous trouve le meilleur visage du monde* (повідомлення); *voyez ce que c'est : belle; la peine de vivre vous donne un air plus vif et plus mutin dans les yeux, et je vous conseille de batailler toujours contre la vie: cela vous réussit on ne peut pas mieux* (мотивація, тобто детальна характеристика об’єкта) [6, с.99].

На думку О. С. Ісерс, умови вживання *компліментів* не накладають чітко визначених рамок стосовно комунікативних ситуацій, в яких їх висловлюють. Важливо, щоб мовець не викликав у

адресата антипатію і не знаходився з ним у конфліктній ситуації [3, с.181].

У п’єсі Мольєра “Скупий” Гарпагон, думаючи, що Валер вкрав у нього скарб, насправді не зрозумів, що юнак розказав про свої почуття до його дочки. Таке непорозуміння та саркастична відповідь адресата призводить до конфлікту і руйнування добрих відносин.

[Valère] : *C’est un trésor, il est vrai, et le plus précieux que vous ayez sans doute ; mais ce ne sera pas le perdre que de me le laisser. Je vous le demande à genoux, ce trésor plein de charmes ; et, pour bien faire, il faut que vous me l’accordiez...*

[Harpagon] :...*Bel amour, bel amour, ma foi ! l’amour de mes louis d’or !* [7, с.138].

Варто зазначити, що автор компліменту займає сильну позицію по відношенню до співрозмовника, адже, враховуючи принцип ввічливості, адресат повинен бути вдячним за виявлену до нього симпатію [3, с.181]. Отже, адресант має авторитет у реципієнта і змушує того прийняти *комплімент*. Крім цього, важливо пам’ятати про те, що мовець є зацікавленою особою, враховує інтереси адресата і надає перевагу дружньому або неформальному спілкуванню.

Мовленнєвий жанр *комплімент* передбачає також врахування соціального статусу, віку, стосунків комунікантів. Проблему соціального статусу порушено у творі Маріво “Тра кохання і випадку”: почувши розмову Доранта і Сільвії, Маріо приємно вражений, але вважає, що у слуг стиль висловлювань повинен бути простим і без зайвої помпезності.

[Mario] : *Fort bien! Mais il me semble que ce nom de Mademoiselle qu’il te donne est bien sérieux ; entre gens comme vous le style de compliments ne doit pas être si grave, vous seriez toujours sur le qui-vive; allons, traitez-vous plus commodément* [7, с.38].

Комплімент завжди має свого адресата, тобто він інтенціонально спрямований [2, с.162]. Адресатом може бути: 1) конкретна особа: “*Je t’ai toujours trouvé une bonne philosophie d’homme ; tu m’as fait l’amour ; et franchement ça m’a fait plaisir*” [5, с.32] ; 2) соціум, до якого належить співрозмовник. Як зазначає О. С. Ісерс, позитивна оцінка адресата в даному випадку не є експліцитно вираженою, вона виводиться як семантичний наслідок із конкретної репліки (“дедуктивний” *комплімент*) [3, с.187]: “*Femmes, vous nous ravissez, à nous-mêmes, vous nous laissez vivre*” [5, с.36].

Відомо, що адресат може прийняти або відхилити *комплімент*, що може призвести до комунікативної невдачі. Тому від цього залежить подальший перебіг спілкування, формування його комунікативного майбутнього [2, с.163].

Подієвий зміст компліменту переважно стосується теперішнього, інколи – минулого. Події, які відбуватимуться у майбутньому, можна лише спрогнозувати, і залежатимуть вони від того, чи справив комплімент очікуваний позитивний перлокутивний ефект на адресата. Отож, можна стверджувати, що МЖ *комплімент* спрямований на події в майбутньому.

Із твору Маріво “Гра кохання і випадку”: Сільвія не наважується сказати Дорантові про свої справжні почуття до нього, що дуже образило його.

[Silvia]: – *Quoi, sérieusement, vous partez?*

[Dorante]: – *Vous avez bien peur que je ne change d’avis.*

[Silvia]: – *Que vous êtes aimable d’être si bien au fait!*

[Dorante]: – *Cela est bien naïf : adieu* [6, с.45].

У вищенаведеному прикладі можна помітити, що мовленнєва тактика *компліменту* зазнала невдачі, оскільки адресант не дотримався основної запоруки успішності комунікації – щирості у своєму висловлюванні.

З точки зору комунікативного минулого і комунікативного майбутнього, МЖ *комплімент* можна вважати реактивним, оскільки він скерований на оцінку минулих дій, та водночас інтенціональним, прагматична функція якого полягає у тому, щоб сказати щось приємне адресатові, продемонструвати зацікавлення ним, встановити або зміцнити добрі стосунки, а також уникнути конфліктної ситуації, відвернувши увагу *компліментом*. Чинники комунікативного минулого і майбутнього є тісно між собою пов’язані [2, с.161]. Адже від сприйняття адресатом *компліменту* залежить його подальша поведінка. Якщо мовленнєвий акт *комплімент* був вдалим, то за ним, як правило, йдуть вдячність, інколи – обіцянка щось зробити для співрозмовника, зустрічний комплімент.

Із п’єси Мольєра “Скупий”:

[Valère]: – *Je vous promets, mon père, que jusque au tombeau, je conservai dans mon coeur le souvenir de vos bontés.*

[Harpagon]: – *Et moi, je te promets qu’il n’y aura aucune chose que de moi tu n’obtiennes* [7, с.124].

Потрібно розглянути ще один важливий аспект – параметр мовного втілення *компліменту*. Адресант використовує у своєму висловлюванні різні засоби мовного коду: вербальні, невербальні, паралінгвістичні тощо.

Мовне оформлення МЖ *комплімент* зумовлене вибором:

1) лексем: переважно це аксіологічні та вказівні прикметники (“*Comment! Le seigneur Anselme est un parti considérable, c’est un*

gentilhomme qui est noble, doux, posé, sage et fort accommodé, et auquel il ne reste aucun enfant de son premier mariage” [8, с.48]); прислівники-інтенсифікатори з функцією означення (“*J’aimerais mieux mourir que de lui avoir fait paraître aucune pensée offensante: elle est trop sage et trop honnête pour cela*” [8, с.139] та ін.);

2) синтаксичних одиниць: прості та називні речення (“*Une fort charmante personne*” [8, с.44]); вигуки (“*Ah! Le brave garçon!*” [7, с.52]);

3) стилістичних засобів: епітети (“*Jamais je ne vous vis un teint si frais et si gaillard*” [8, с.69]); порівняння (“*Voilà parlé comme un oracle. Heureux qui peut avoir un domestique de la sorte*” [8, с.52]); метафори, гіперболи, літоти тощо.

Унаслідок поєднання лексичних та синтаксичних засобів досягається висока експресивність і гіперболізованість висловлювань [10, с.6].

Зауважимо, що за способом мовного втілення та вираження інтенції *компліменту* поділяють на прямі та непрямі [3, с.186]. Тому з позиції тональності МЖ комплімент можна вважати щирим, емоційно забарвленим, із прямим або непрямим способами мовного вираження.

Отже, проведений нами аналіз відповідно до “паспорту МЖ” Т. В. Шмельової дає підстави вважати *комплімент* не лише мовленнєвим актом, який характеризується інтенційністю, цілеспрямованістю та конвенційністю, але і мовленнєвим жанром. Останній є набагато ширшою категорією і поєднує в собі соціальну та мовну реальність. Його характерні риси – впізнаваність і відтворюваність. На думку Ф. Бацевича, мовленнєвий жанр виформовується мовленнєвими актами, його складовими [2, с.160].

Ми спробували виділити диференційні ознаки мовленнєвого акту та мовленнєвого жанру *комплімент*. З’ясовано, що МА *комплімент* постає як єдність трьох дій: локуції, іллокуції і перлокуції. Крім цього, його можна віднести до експресивів (за Дж. Серлем), які передають позитивний інтенційний стан мовця і характеризуються відповідними лексичними та синтаксичними одиницями.

У межах характеристики МЖ *комплімент* важливо зрозуміти, в чому полягає його комунікативна мета, які комунікативні ролі адресанта та адресата, подієвий зміст, з’ясувати чинники комунікативного майбутнього і минулого, жанрову тональність.

Аналіз мовленнєвої тактики компліменту дає змогу засвоїти правила комунікативної поведінки, побудови мовлення у відповідних ситуаціях з метою поліпшення відносин та успішної реалізації спілкування в цілому.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин ; сост. С. Г. Бочаров; текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. – М. : Искусство, 1979. – 424 с. – (Из истории сов. эстетики и теории искусства).
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : учебник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – изд. 3-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
4. Мовленневий жанр як категорія комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lingvistic.com.ua/mollennevijzhanrjakategorija-komyunikaciji.html>.
5. Мовленневі жанри в міжкультурній комунікації : монографія / авт. кол.: Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська та ін. – Львів : ПАІС, 2010. – С.63–83.
6. Marivaux. La Seconde Surprise de l’amour / Marivaux // La Surprise de l’amour. – Paris : Librairie Générale Française, 1991. – P. 93-158.
7. Marivaux. Le jeu de l’amour et du hasard / Marivaux. – Paris : Librairie Générale Française, 1991.
8. Molière. L’Avare. – Bordeau : Librairie Larousse, 1990. – 198 p.
9. <http://www.revueanalyses.org/document.php?id=234>
10. <http://vestnik.stavsu.ru/50-2007/33.pdf>.

The article contains an analysis of main features of speech act (SA) and speech genre (SG) of the „compliment” in compliance with J. Austin’s and J. Searle’s classifications of SA and with the „passport of SG” proposed by T. V. Shmeleva on basis of literary works of XVII–XVIII centuries.

Key words: *intention, compliment, speech act, speech genre, illocution, perlocution, communicative situation.*

Проанализированы основные признаки речевого акта (РА) и речевого жанра (РЖ) “комплимент” согласно классификациям РА Дж. Остина и Дж. Серля и “паспорта РЖ”, предложенным Т. В. Шмелевой, на основе художественных произведений XVII–XVIII веков.

Ключевые слова: *интенция, комплимент, речевой акт, речевой жанр, иллокуция, перлокуция, коммуникативная ситуация.*